

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ФЕДИНА Віта Віталіївна

УДК 336: 368.914 (477)

**РОЗВИТОК НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Чернігів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України
Барановський Олександр Іванович,
Університет банківської справи
Міністерства освіти і науки України,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Алексєнко Людмила Михайлівна,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут
менеджменту Західноукраїнського національного
університету Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри управління та адміністрування;

доктор економічних наук, професор,
Заслужений економіст України
Ткаченко Наталія Володимирівна,
Інститут післядипломної освіти Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
Міністерства освіти і науки України,
директор.

Захист відбудеться «12» травня 2021 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Національному університеті «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 335.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий «09» квітня 2021 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор**

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Головним пріоритетом соціально-економічної політики України є формування розвиненої та ефективної системи пенсійного забезпечення. В державі спостерігається суттєве збільшення кількості пенсіонерів в умовах погіршення макроекономічної ситуації, депопуляції населення, скорочення чисельності працюючих, нарощення обсягів тіньової зайнятості та тенденцій ухилення від сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ). Усе це звужує можливості пенсійного захисту за рахунок солідарної системи пенсійного забезпечення, яка характеризується розбалансованістю, постійним дефіцитом власних коштів та залежністю від трансферів із державного бюджету України. Як наслідок, більшість громадян пенсійного віку отримують низькі пенсії, які є значно нижчими від прожиткового мінімуму та не дозволяють задовольнити їхні життєві потреби в достатньому обсязі.

На сучасному етапі розвитку нашої держави основним завданням є вдосконалення чинної пенсійної системи на основі перегляду структури джерел фінансування пенсій. У цьому контексті особливої актуальності набуває пошук шляхів примноження розмірів пенсійних виплат за рахунок розвитку накопичувальної складової пенсійної системи України. Важливим є формування наукового обґрунтування форм, методів та важелів інкорпорації накопичувальних принципів у вітчизняну пенсійну систему, що дозволить вирішити проблеми її функціонування.

Основні аспекти специфіки функціонування пенсійного забезпечення в Україні висвітлено в роботах М. Боднарука, Н. Болотіної, М. Бойка, С. Синчука; дослідженню історії виникнення та розвитку пенсійної системи присвячено праці В. Воскобойнікова, Е. Каплана, В. Роїка, Ганслі М. Теренса, М. Мак-Таггарта; проблематику та особливості функціонування солідарної системи аналізували такі фахівці як В. Бурак, Н. Горюк, Б. Зайчук, Л. Князькова, Т. Кравчук, Г. Нечай, А. Скоробагатько, Д. Полозенко, І. Ярошенко; основні питання розвитку обов'язкової та добровільної складових накопичувальної системи пенсійного забезпечення досліджували Л. Алексеєнко, В. Грушко, О. Коваль, В. Колбун, Д. Леонов Е. Лібанова, А. Нечай, Н. Ткаченко, А. Федоренко та інші.

Визнаючи фундаментальну цінність праць згаданих учених, слід констатувати, що поглиблення макроекономічних, соціальних і демографічних проблем формує нові умови та завдання щодо розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні, вирішення яких потребує додаткових наукових пошуків. У економічній літературі фрагментарно представлені науково-методичні підходи до обґрунтування вибору інструментів формування індивідуальних пенсійних планів. Недостатньо опрацьованими залишаються питання формування інституту довіри до накопичувальної складової пенсійного забезпечення, а також відсутня єдина думка щодо формування спонукальних мотивів до участі юридичних та фізичних осіб у накопичувальних пенсійних схемах. Складність і практична значущість окреслених питань обумовили вибір теми дисертації, визначили мету, завдання, об'єкт, предмет, логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Університету державної фіскальної служби України за темами:

– «Регулювання фінансових ринків в умовах глобалізації» (номер держреєстрації 0113U002843), у межах якої авторкою здійснено систематизацію закордонного досвіду розбудови накопичувальної складової пенсійного захисту громадян;

– «Формування та реалізація податкового потенціалу секторів фінансових та нефінансових корпорацій» (номер держреєстрації 0117U003451), де дисертанткою обґрунтовано напрями активізації розвитку недержавної накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка прикладних рекомендацій щодо розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення України задля запровадження соціальних стандартів та підвищення пенсійних доходів громадян.

Реалізація мети дослідження передбачає постановку та вирішення таких завдань:

- розвинути теоретичні основи функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення;

- визначити передумови та чинники розвитку накопичувальної складової системи пенсійного забезпечення;

- з'ясувати сутнісно-функціональні характеристики недержавного пенсійного забезпечення та розкрити його значущість у формуванні пенсійних накопичень громадян;

- охарактеризувати рівень пенсійного забезпечення громадян України в контексті впливу демографічних та економічних чинників;

- висвітлити стан та тенденції розвитку недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні;

- окреслити державне регулювання накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні;

- обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку вітчизняної накопичувальної системи пенсійного забезпечення в умовах наявних обмежень;

- сформулювати пропозиції щодо примноження пенсійних доходів громадян у межах накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є процес функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження. У процесі написання дисертації було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: *структурний, системний і діалектичний* – для дослідження економічної природи пенсійного забезпечення та теоретичних основ структуризації пенсійної системи; *ретроспективний аналіз* – у процесі дослідження еволюції теорій пенсійного захисту громадян; *кількісний, компаративний та статистичний аналіз* – під час дослідження стану та

структурних змін у вітчизняній пенсійній системі, у тому числі в розрізі її накопичувальної складової; *економіко-математичне моделювання* – для обґрунтування прогностичних сценаріїв розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні; *логічного узагальнення* – при формулюванні висновків за результатами дослідження; *графічний і табличний* – для компактного, наочного викладу теоретичного й фактичного матеріалу дослідження.

Інформаційною базою слугують законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування та реалізації державної політики щодо пенсійного захисту населення, офіційні статистичні дані Міністерства соціальної політики, Пенсійного фонду України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Української асоціації інвестиційного бізнесу, Державної служби статистики України, законодавчі акти, постанови Кабінету Міністрів України, офіційні публікації Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Міжнародної організації праці, Організації економічного співробітництва і розвитку та інших міжнародних організацій, напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики дослідження, що містяться в монографіях та спеціальній науковій літературі, ресурси мережі Інтернет, осмислення власних спостережень та аналітичних напрацювань авторки.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну даної роботи, полягають у такому:

удосконалено:

– теоретичний базис накопичувальної системи пенсійного забезпечення, який, на відміну від усталених напрацювань, ґрунтується на дифузії ключових положень системного, структурно морфологічного та функціонального підходів, що дозволило ідентифікувати її сутнісно-функціональні характеристики як системного утворення, деталізувати суб'єктно-об'єктний склад із виокремленням структурних взаємозв'язків, окреслити цілі, завдання, принципи та настанови розвитку, охарактеризувати відповідне інституційне середовище та визначити можливості інкорпорації світових трендів пенсійного страхування у вітчизняну практику. Це стало основою науково-прикладної концептуалізації переходу національної пенсійної системи до якісно нового етапу розвитку;

– науково-методичний підхід до рейтингування недержавних пенсійних фондів у частині доповнення переліку критеріїв оцінки (наявність роз'яснювальних матеріалів щодо НПФ та їхніх переваг, інформації щодо розміру витрат, які відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, особистих кабінетів учасників) та розширення рейтингової шкали оцінювання такими двома позиціями: 1) категорія «D» – інформація недоступна або відсутня; 2) категорія «E» – виключено з Державного реєстру фінансових установ, що дозволить забезпечити потенційних споживачів пенсійних послуг комплексною та достовірною інформацією про стан НПФ та сприятиме підвищенню рівня довіри до накопичувальної системи пенсійного забезпечення;

– теоретичну конфігурацію механізму реалізації накопичувальної складової пенсійної системи, діалектика якої ґрунтується на

мультикритеріальності вибору варіативності форм, методів та важелів створення необхідних умов її розвитку, ключовими з яких є страхування індивідуальних пенсійних накопичень, безперервний моніторинг та нагляд за фінансовими потоками між учасниками системи формування індивідуальних пенсійних рахунків, що дозволить задіяти потенціал накопичувальної складової пенсійного забезпечення для примноження пенсійних доходів громадян та змінити форми їхньої інвестиційної поведінки;

набули подальшого розвитку:

- поняттєво-категоріальний апарат теорії фінансів у частині уточнення змісту таких понять: 1) «соціальний самозахист», який запропоновано розглядати через активні дії фізичної особи, спрямованої на дотримання своїх прав на пенсійне забезпечення та запобігання наслідкам реалізації соціальних ризиків. 2) «пенсійне самозабезпечення», яке інтерпретоване як стан, який не потребує сторонньої допомоги при формуванні власних пенсійних накопичень. Такий підхід доповнює науковий базис обґрунтування сукупності заходів, спрямованих на активізацію розвитку накопичувальної складової пенсійної системи;

– науково-прагматична аргументація напрямів модернізації системи пенсійного забезпечення населення в частині розвитку інституту довіри до її накопичувальної складової за рахунок запровадження комплексних гарантійних схем збереження вартості пенсійних накопичень, реалізації державної програми підвищення рівня фінансових знань про можливості колективних форм управління такими накопиченнями, створення інформаційно–аналітичної платформи, яка б демонструвала результати інвестиційної діяльності НПФ та її вплив на розмір пенсійних доходів учасників таких фондів. Запропонований підхід дозволить стимулювати розвиток накопичувальної складової пенсійного забезпечення через формування поведінкових чинників відповідальної участі громадян у формуванні власних пенсійних доходів та зниження рівня соціального утримання;

– пропозиції щодо активізації розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в частині обґрунтування сукупності заходів, спрямованих на та створення умов для нарощення пенсійних внесків і зниження пенсійних витрат, зокрема: подальше збільшення пенсійного віку (до 65 років та усунення гендерної диференціації), інтеграція людей старшого віку до ринку праці, створення системи протидії віковій дискримінації з боку роботодавців; запровадженням стимулів для найму працівників старшого віку, впровадження програми захисту зайнятості старших людей, формування системи стимулів до збільшення розмірів пенсійних внесків, оновлення вимог до внесків власників індивідуальних пенсійних планів, встановлення обмежень для раннього виходу на пенсію та отримання професійних пільгових пенсій, формування дієвої системи захисту вартості пенсійних нагромаджень.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та рекомендації, які містяться в дисертації, формують науково-прикладний базис вирішення завдань розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Окремі наукові результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування

в діяльності органів влади, установ, організацій та підприємств, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема:

- Головного управління Пенсійного фонду України в Київській області щодо вдосконалення регуляторної політики шляхом введення Пенсійного кодексу та в частині концептуального обґрунтування перспектив розвитку накопичувальної системи і місця в ній ПФУ (довідка № 301/723 від 18.11.2020 р.);

- Національної асоціації Недержавних пенсійних фондів та Адміністраторів НПФ у частині здійснення рейтингування відкритості НПФ і пропозицій щодо включення до методології складання рейтингу додаткових критеріїв оцінки (довідка № 12/06 від 01.03.2021 р.);

- Страхової групи «ТАС» – запровадження нового продукту на ринку накопичувального пенсійного забезпечення, створеного шляхом співпраці СК з НПФ і розподілу відповідальності між цими суб'єктами (довідка б/н від 17.12.2020 р.);

Результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Університету Державної фіскальної служби України при викладанні навчальних дисциплін: «Страхові послуги», «Соціальне страхування», «Пенсійна справа», «Управління фінансовими активами» (довідка б/н від 01.02.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною завершеною науковою працею. Наукові результати, що виносяться на захист, отримані авторкою особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Внесок авторки в роботах, опублікованих у співавторстві, відображено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на 16 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Розвиток наукових досліджень 2007» (Полтава, 2007 р.); «Фінансові ринки та інститути» (Харків, 2007 р.); «Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва» (Ірпінь, 2008 р.); «Розвиток наукової думки – 2008» (Миколаїв, 2008 р.), «Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік» (Ірпінь, 2009 р.); «Економічні виклики сучасності: шляхи розв'язання та новітні перспективи» (Дніпропетровськ, 2011 р.); «Формування економіки знань як базису інформаційного суспільства» (Прага, Чеська Республіка, 2016 р.); «Фінансове регулювання зрушень в економіці України» (Мукачево, 2017 р.); «Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності» (Ірпінь, 2017 р.); «Фінансове регулювання зрушень у економіці України» (Мукачево, 2019 р.); «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (Ірпінь, 2019 р.); «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2019 р.); «Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів» (Покровськ, 2019 р.); «Актуальні проблеми менеджменту, фінансів та публічного управління в сучасних глобалізаційних процесах» (Ірпінь, 2020 р.); «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (Ірпінь, 2020 р.); «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (Ірпінь, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 31 науковій праці, з них: 3 підрозділи – у колективних монографіях, 11 статей – у наукових фахових виданнях та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – у наукових виданнях інших держав, 16 наукових праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій становить 12,17 друк. арк., особисто автору належить 10,13 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 225 сторінках. Робота містить 34 рисунки, 30 таблиць (з них 3 таблиці займають 3 повні сторінки), 6 додатків, розміщених на 23 сторінках. Список використаних джерел налічує 230 найменування, що розміщені на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету та завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, сформульовані положення, що визначають наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У **розділі 1 «Теоретико-організаційні засади становлення і функціонування пенсійної системи»** розвинуто теоретичні основи функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення; ідентифіковано передумови та чинники її розвитку; встановлено сутнісно-функціональні характеристики недержавного пенсійного забезпечення та розкрито його значущість у формуванні пенсійних накопичень громадян.

Вихідним положенням дослідження є твердження про виняткову роль пенсійного забезпечення в соціальному захисті населення. У роботі критично переосмислено семантику та змістовно впорядковано суміжні поняття, які окреслюють предметне поле дослідження, зокрема: «соціальний захист населення», «соціальне забезпечення», «пенсійний захист», «пенсійне забезпечення», «пенсійна система». Це стало основою для обґрунтування доцільності введення в науковий обіг таких дефініцій: «соціальний самозахист», який запропоновано розглядати через активні дії фізичної особи, спрямованої на дотримання своїх прав на пенсійне забезпечення та запобігання наслідкам реалізації соціальних ризиків; «пенсійне самозабезпечення», зміст якого розгорнуто через стан, який не потребує сторонньої допомоги при формуванні власних пенсійних накопичень. Такий підхід зосереджує увагу на вагомості принципу особистої відповідальності громадянина за власний добробут у майбутньому.

Дослідження змістовно-функціональних характеристик пенсійної системи та виявлення її впливу на перспективи збереження вартості трудових доходів громадян у майбутньому здійснено через призму системного, структурно-морфологічного та функціонального підходів, що дозволило охарактеризувати сутність такої системи як: цілісного утворення з виокремленням притаманних їй властивостей, принципів, закономірностей розвитку, структурних взаємозв'язків та взаємозалежностей; як інваріативний склад структурних компонент, взаємодія яких дозволяє забезпечити пенсійний захист населення; як

організованого комплексу засобів, спрямованих на надання громадянам пенсійного захисту через механізм пенсійних виплат. Вказано, що вектор розвитку пенсійної системи визначається вибором її цільових настанов: захист від бідності через виплату пенсій на рівні прожиткового мінімуму; заміщення вартості втрачених трудових доходів. Загальносвітовим трендом є пошук шляхів примноження пенсійних доходів громадян з метою забезпечення їхнього добробуту в пенсійному віці. У цьому контексті ваги набуває розвиток накопичувальної складової пенсійної системи України (рис. 1). Використання парадигмального, системного й функціонального підходів до з'ясування сутності накопичувальної складової пенсійного забезпечення дозволило представити її як системне утворення та окреслило потребу пошуку об'єктивних пропорцій, динамічної рівноваги, збалансованого співвідношення її обов'язкової та добровільної підсистем. Доведено, що через функції накопичувальної системи необхідно визначати механізми, способи і форми організації пенсійного забезпечення загалом. Функціонал накопичувальної складової пенсійного забезпечення (НСПЗ) реалізується на основі участі працюючого населення в індивідуальних накопичувальних пенсійних схемах через механізм розподілу їхніх доходів задля ресурсного забезпечення майбутніх потреб.

Зазначено, що накопичувальна пенсійна система реалізується через такі складові: 1) функціонування накопичувального пенсійного фонду України, в межах якого пропонується формування індивідуальних пенсійних рахунків на основі обов'язкових пенсійних внесків; 2) діяльність недержавних пенсійних фондів, які цілеорієнтовані на інвестування зібраних пенсійних внесків (на добровільних засадах) для збереження та примноження пенсійних доходів громадян.

У роботі аргументовано необхідність стратегічного проектування розвитку НСПЗ. Обґрунтовано теоретичний контур процедур вибору стратегічних альтернатив розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення, який базуються на принципах цільового та функціонального управління та представлений сукупністю послідовних дій, структурованих за такими блоками: аналітичний (ідентифікація сучасних тенденцій розвитку ПСУ; діагностування проблем розвитку; вибір стратегічного сценарію розвитку; розроблення форм та методів реалізації розробленої стратегії сценарію; формування дорожньої карти реалізації; оцінка досягнення поставлених завдань; корегування стратегії розвитку). Доведено, що на основі недержавного пенсійного забезпечення реалізується принцип власної відповідальності за власні пенсійні доходи, формується новий формат поведінки у процесі формування власних індивідуальних пенсійних програм, які ущільнюють зв'язок між трудовим внеском громадянина та його рівнем життя у пенсійному віці. Водночас вказано, що такі мотиви поведінки працюючих формуються впродовж довгого проміжку часу під впливом сукупності нормативно-правових та управлінських процедур і позитивної практики функціонування недержавних пенсійних фондів (страхових компаній, банків).

ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

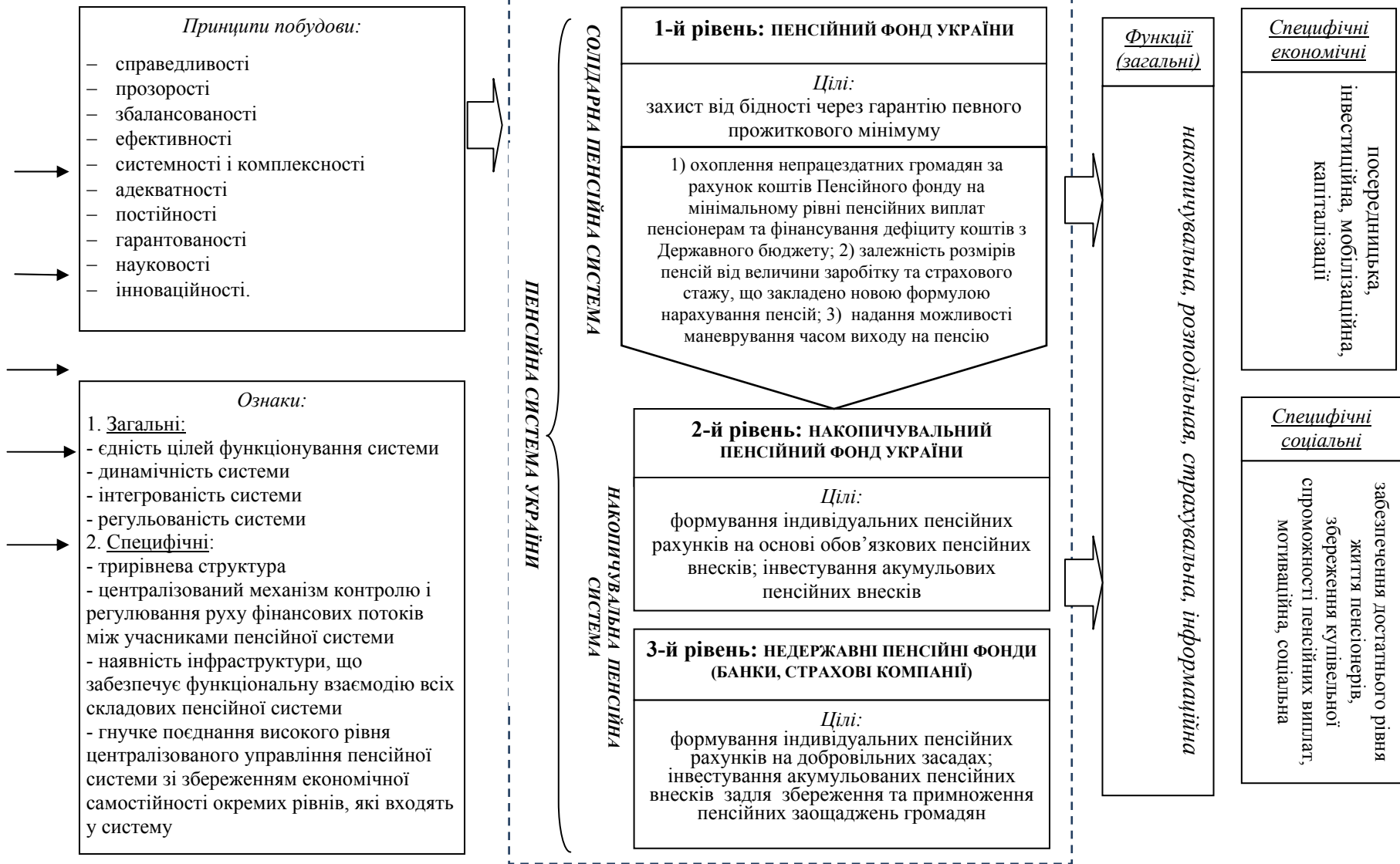

Рис. 1. Сутність накопичувальної пенсійної системи як складової частини пенсійної системи України
Джерело: розроблено авторкою.

Систематизовано ключові чинники, що зумовлюють перспективи та динаміку розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення, а також окреслюють поле можливостей її трансформації задля примноження пенсійних доходів населення (рис. 2). Урахування вектору та наслідків впливу встановленого переліку чинників дозволить розробити дієвий комплекс заходів, спрямований на перехід до якісно нової пенсійної системи за рахунок максимально повного охоплення населення її накопичувальною складовою.

Рис 2. Ключові чинники формування накопичувальної системи пенсійного забезпечення

Джерело: розроблено авторкою

У розділі 2 «Діюча практика функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні» надано комплексну оцінку стану пенсійного забезпечення громадян України; охарактеризовано тенденції розвитку недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні; окреслено методичні положення рейтингового оцінювання НПФ та виявлено недоліки державного регулювання накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні.

Кількісний вимір показників забезпечення доходами осіб пенсійного віку засвідчив, що визначальним чином на фінансову стабільність та інші параметри функціонування системи пенсійного забезпечення (як солідарного, так і

накопичувального рівнів) впливає стан ринку праці (табл. 1). Так, політико-економічна криза 2014 року спричинила скорочення чисельності зайнятого населення на 15 %, нарощення рівня безробіття до 10 %, зростання тінізації зайнятості, що супроводжувалось трикратним збільшенням заборгованості з виплати заробітної плати. Вказані тенденції призвели до суттєвого зменшення кількості платників соціальних внесків і, як наслідок, нарощення дефіциту бюджету ПФУ та посилення його залежності від трансферів із державного бюджету. Впродовж періоду дослідження спостерігається подальший негативний вектор окреслених показників. Чисельність економічно активного населення (віком від 15 до 70 років) наприкінці 2019 року становила 17,381 млн осіб, що на 1,435 млн осіб менше, при цьому рівень безробіття серед нього – 8,6 %. Це відбулося як за рахунок природної депопуляції, так і внаслідок міграції цієї групи населення. У роботі вказано, що за показниками народжуваності, смертності, стану здоров'я та тривалості життя Україна значно відрізняється від промислово розвинутих країн у бік нагромадження негативних тенденцій, що вимагає від уряду прийняття відповідних заходів для переломлення негативного характеру низки показників. Погіршення ситуації також пов'язане з багатьма специфічними чинниками, серед яких тимчасова окупація частини території України, військові дії, низький рівень життя, що в підсумку посилює тенденції відтоку населення за кордон та трудової міграції.

Таблиця 1

Охоплення населення державною пенсійною системою України у 2015-2019 рр.

Показник	Рік					+/-, 2019 до 2015 рр.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Населення віком від 15 до 64 років, тис. осіб	29635	29328	29012	28719	28200	-1435
Економічно активне населення, тис. осіб	18098	17955	17854	17940	17381	-717
Зайняте населення, тис. осіб	16443	16277	16156	16361	15895	-548
Застраховані особи, тис. осіб	12185	12863	13243	12529	10615	-1570
Кількість платників ЄСВ, тис. осіб	9830	10622	10940	10378	8102,1	-1727,9
Рівень участі населення в робочій силі, %	61,1	61,2	61,5	62,5	61,6	0,005
Рівень зайнятості, %	55,5	55,5	55,7	57,0	56,3	0,008
Рівень охоплення, %	74,1	79,0	82,0	76,6	66,7	-0,074
Відсоток платників внеску серед застрахованих осіб, %	80,7	82,6	82,6	82,8	80,1	-0,006
% від населення						
Застраховані особи	41,1	43,9	45,6	43,6	37,6	-3,50
Платники внеску	33,2	36,2	37,7	36,1	28,7	-4,50

Джерело: складено авторкою за даними Пенсійного фонду України.

При цьому зайнятого населення серед економічно активних осіб було 16,361 млн. осіб, а пенсіонерів станом на кінець 2018 року було майже 11,5 млн. осіб. Відповідно, на одного працюючого припадає майже один пенсіонер. Враховуючи той фактор, що чисельність економічно активного населення скорочується, а також те, що наприкінці 1990-х, на початку 2000-х рр. та у

2018-2019 рр. в Україні спостерігався різкий спад народжуваності, тягар на економічно активне населення із забезпечення пенсійними виплатами пенсіонерів буде посилюватися з кожним роком.

Становлення та формування сучасних інститутів пенсійного забезпечення в Україні перебуває на початковій стадії, через відсутність чітко сформованих цілей і програм, непослідовність проведення пенсійної реформи. Результати аналізу дають підстави стверджувати, що зміна чисельності та вікової структури населення країни, зниження його економічної активної частини, скорочення платників ЄСВ на тлі нарощення навантаження на ПФУ обумовлюють необхідність розширення джерел фінансування пенсійних виплат, зокрема за рахунок накопичувальної складової, що формується під впливом сукупності політичних, правових, економічних та соціокультурних чинників.

Відштовхуючись від переліку суб'єктів, які мають право здійснювати свою діяльність у галузі недержавного пенсійного забезпечення, основна увага в процесі аналізу даної галузі приділена недержавним пенсійним фондам (НПФ) як соціальному фінансовому інституту, основною метою діяльності яких є формування, збереження і примноження пенсійних заощаджень громадян (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники діяльності НПФ в Україні у 2015-2019 рр.

Показник	Рік					(+/-), 2019 до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	1980	2138,7	2465,6	2745,2	3143,3	1163,3
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	836,7	834	840,8	855,3	874,6	37,9
Пенсійні внески, всього, млн грн	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5	2160,8	274
у т. числі:	80,3	92,2	124,3	172,1	222,7	142,4
- від фізичних осіб	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0
- від фізичних осіб-підприємців	1806,3	1802,1	1772,3	1827,7	1937,3	131
Пенсійні виплати, млн грн	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4	390,3
Кількість осіб, що отримали(ють) пенсійні виплати, тис. осіб	82,2	81,3	78,8	81,3	83,9	1,7
Сума інвестиційного доходу, млн грн	872,2	1080,5	1455,5	1767,7	2200	1327,8

Джерело: складено авторкою за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Проведений аналіз сучасного стану розвитку недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення дає змогу стверджувати, що протягом періоду дослідження спостерігається: консолідація ринку недержавного пенсійного забезпечення; зростання пенсійних внесків на 274 млн грн; збільшення пенсійних виплат – 390,3 млн грн; загальне збільшення пенсійних активів – 1163 млн грн, незважаючи на зменшення їхнього обсягу в окремі роки. Встановлено тенденцію скорочення кількості установ впродовж періоду дослідження з 72 у 2015 році до 61 у 2019 році, яку оцінену як відповідь на кризові явища, а також як ознаку підвищення надійності системи НПЗ.

Головною причиною низького рівня залучення населення до недержавної накопичувальної складової пенсійної системи є низький рівень доходів громадян, які негативно впливають на розмір пенсій у солідарній системі і не дають можливості створити власний пенсійний рахунок у НПФ. Також на тенденції розвитку накопичувальної пенсійної системи впливає відсутність дієвої системи захисту прав споживачів пенсійних послуг, невпорядкованість та фрагментарність державного регулювання діяльності суб'єктів ринку пенсійних послуг, незадовільний рівень розвитку відповідної інфраструктури та недостатня фінансова грамотність населення тощо.

Аргументовано, що негативна динаміка є свідченням не лише впливу кризових явищ в економічній системі держави, але й недостатньо ефективного управління фінансовими ресурсами НПФ, невчасним реагуванням управляючих компаній на ризики, що виникають.

Водночас високий ступінь концентрації учасників НПФ і пенсійних активів у декількох фондах, низький рівень охоплення населення системою, великі адміністративні витрати, що зменшують розмір майбутніх пенсійних виплат, закритість інформації – фактори, які доцільно враховувати при виборі стратегії розвитку недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Встановлено, що одним із засобів покращення загальних показників діяльності НПФ є підвищення інформаційної прозорості та доступності. Обґрунтовано, що основними вимогами до інформації про недержавні пенсійні фонди мають бути систематизованість, достовірність, зрозумілість, відкритість та доступність. Оцінювання відкритості НПФ здійснюється відповідно до затвердженої Методології складання рейтингу відкритості недержавних пенсійних фондів. За результатами оцінки недержавним пенсійним фондам присвоюється рейтинг відкритості від А+ (високий) до С- (дуже низький).

Апробація вказаної Методології дозволила встановити наступне: рейтинг відкритості НПФ слід взяти до уваги регуляторам ринку й опубліковувати його на офіційному сайті разом із річними результатами діяльності фінансових установ; доповнити перелік критеріїв оцінки відкритості (наявність роз'яснювальних матеріалів щодо НПФ та їхніх переваг, інформації щодо розміру витрат, які відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, особистих кабінетів учасників) та розширити рейтингову шкалу оцінювання такими двома позиціями: 1) категорія «D» – інформація недоступна або відсутня; 2) категорія «E» – виключено з Державного реєстру фінансових установ. Створення відкритого інформативного поля навколо системи недержавного пенсійного забезпечення із систематизованою, зрозумілою та доступною інформацією посилить як відповідальність самих пенсійних інститутів за свою діяльність, так і підвищить рівень довіри населення.

Модернізація пенсійної системи України неможлива без створення відповідної нормативно-правової бази. Встановлено невизначеність процедур запровадження другого рівня, відсутність спеціального закону України про

накопичувальну пенсійну систему та постійну зміну вектора руху пенсійної реформи зі структурних змін на параметричні.

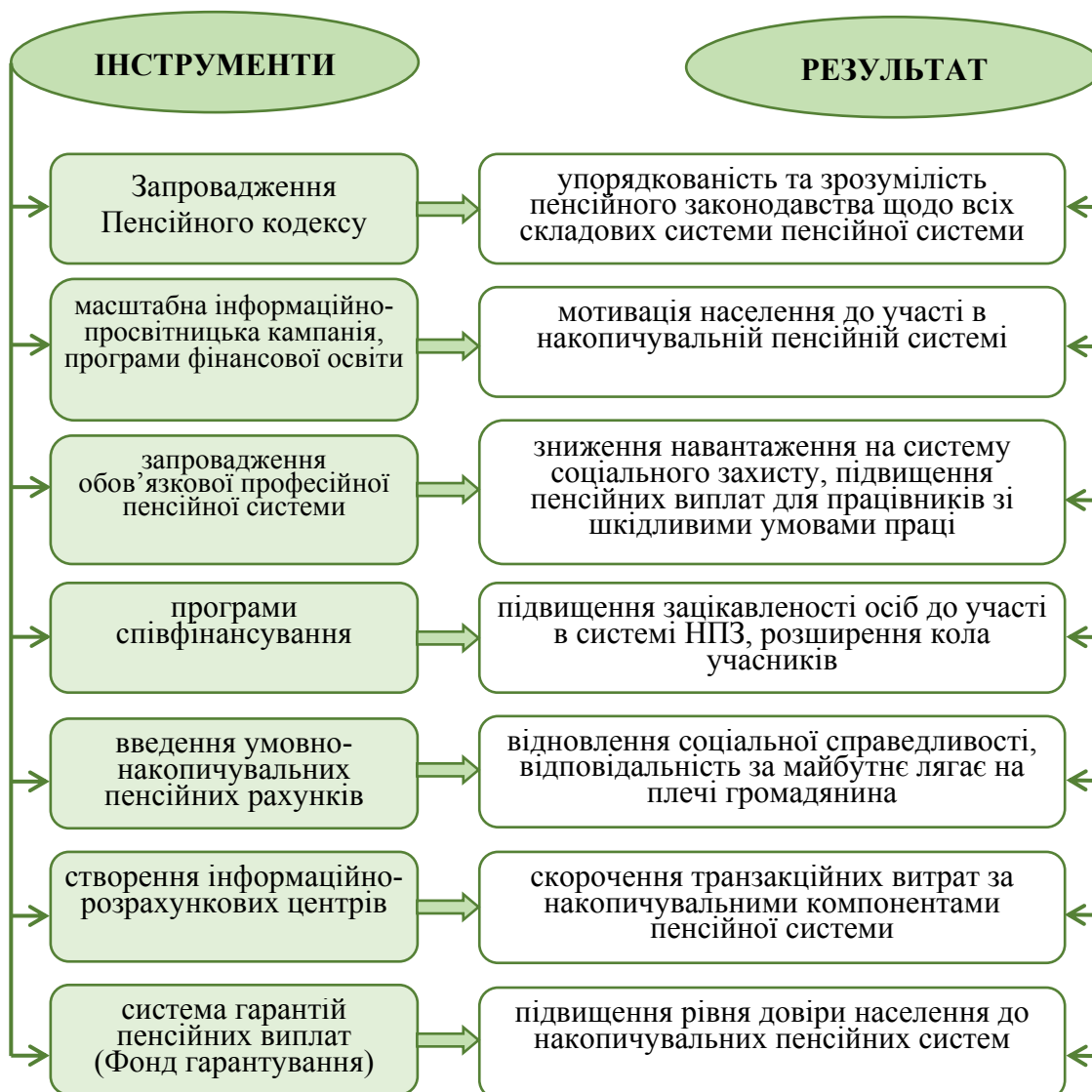
У розділі 3 «Основні пріоритети активізації розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні» обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку вітчизняної накопичувальної системи пенсійного забезпечення в умовах наявних обмежень; розроблено пропозиції щодо примноження пенсійних доходів громадян у межах накопичувальної системи пенсійного забезпечення; розроблено пропозиції щодо інструментів впливу держави на активізацію розвитку НСПЗ.

Проведене дослідження надало підставити стверджувати, що активізація розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення потребує розробки варіативності заходів у розрізі таких двох напрямів: 1) реформування нормативно-правового середовища та розбудова дієвої інституційної інфраструктури; 2) формування інституту довіри. У розвиток першої складової запропоновано прийняття Малого пенсійного кодексу, де чітко мають бути прописані: структура багаторівневої пенсійної системи, загальні принципи, засади й механізми функціонування системи пенсійного забезпечення, види пенсійного забезпечення, порядок призначення, перерахунку і виплати пенсій з усіх рівнів, принципи встановлення права такі види виплат; права, обов'язки й відповідальність усіх суб'єктів пенсійних відносин.

Окремим напрямом модернізації пенсійної системи України є реалізація сукупності заходів, спрямованих на виховання та вироблення позитивного сприйняття та усвідомлення необхідності особистої участі у формуванні власних пенсійних доходів. Запропоновано запровадження комплексних гарантійних схем збереження вартості пенсійних накопичень, державних програм підвищення рівня фінансових знань про можливості колективних форм управління такими накопиченнями та створення інформаційно-аналітичної платформи, яка б демонструвала результати інвестиційної діяльності НПФ та її вплив на розмір пенсійних доходів учасників таких фондів.

У роботі було виокремлено та обґрунтовано стратегічні доміанти забезпечення зростання накопичувальної системи пенсійного забезпечення в умовах наявних обмежень та практичних можливостей, систематизація яких наведена на рис. 3. У межах окреслених напрямів, для активізації розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення обґрунтовано сукупність заходів, спрямованих на та створення умов для нарощення пенсійних внесків і зниження пенсійних витрат, зокрема: подальше збільшення пенсійного віку (до 65 років та усунення гендерної диференціації), інтеграція людей старшого віку до ринку праці, створення системи протидії віковій дискримінації з боку роботодавців; запровадженням стимулів для найму працівників старшого віку, впровадження програми захисту зайнятості старших людей, формування системи стимулів до збільшення розмірів пенсійних внесків, оновлення вимог до внесків власників індивідуальних пенсійних планів, встановлення обмежень

для раннього виходу на пенсію та отримання професійних пільгових пенсій, формування дієвої системи захисту вартості пенсійних накопичень.

Рис. 3. Вплив державних регуляторів на активізацію розвитку накопичувальної пенсійної системи

Джерело: складено авторкою.

У дисертації обґрунтовано концептуальні засади функціонування механізму розвитку НСПЗ, охарактеризовано його сутність через сукупність форм, методів, за допомогою яких створюються сприятливі для функціонування НПФУ та професійних учасників ринку пенсійних послуг, вказано, що їх вибір здійснюється на засадах принципів мультикритеріальності та економічної раціональності, а ключовими на поточному етапі визнано такі, як страхування індивідуальних пенсійних накопичень, безперервний моніторинг та нагляд за фінансовими потоками між учасниками системи формування індивідуальних пенсійних рахунків.

Для оцінки розвитку НСЗДПС у роботі побудована комплексна прогностична модель на основі експоненціального прогнозування з урахуванням кризових економічних тенденцій та орієнтовних термінів

відновлення рівня та темпів зростання економіки України. Коефіцієнт детермінації для даної моделі $R^2 = 0,93$, що характеризує отримані прогнозні результати як «достовірні». Результати прогнозування показали доцільність і ефективність НСЗДПС як для громадянина, так і для держави. Використання фінансових ресурсів II рівня ПС через механізм ОВДП вже у 2025 р. дасть змогу профінансувати 95 млрд грн видатків ПФУ, що становить 45 % від їхньої загальної суми, що, відповідно, знизить рівень фінансового навантаження на державний бюджет у частині пенсійного забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено новий підхід до вирішення важливого науково-практичного завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних основ та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення України для підвищення соціальних стандартів та пенсійних доходів громадян. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки та пропозиції:

1. У роботі здійснено теоретичну концептуалізацію змістовно-функціональних властивостей накопичувальної пенсійної системи з позиції системного, структурно-морфологічного та функціонального підходів, що дозволило розвинути розуміння її суті як цілісного утворення з конкретизацією принципів, характеристик та закономірностей розвитку; як інваріативного складу структурних компонент; як організованого комплексу засобів. Обґрунтовано, що цільовою настановою накопичувальної пенсійної системи є заміщення вартості втрачених трудових доходів. На основі впорядкування термінологічного поля напряму дослідження було запропоновано до наукового використання такі дефініції: «соціальний самозахист» та «пенсійне самозабезпечення». Поглиблення теоретичних засад становить основу для формування раціональної пенсійної політики та розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення розвитку НСПЗ в Україні.

2. Ідентифіковано ключові чинники розвитку накопичувальної складової системи пенсійного забезпечення, які було диференційовано за такими групами: політичні, правові, економічні, соціокультурні. Наголошено на необхідності врахування окреслених чинників при розробці варіативності заходів, спрямованих на перехід до якісно нового етапу розвитку пенсійної системи за рахунок максимально повного охоплення населення її накопичувальною складовою.

3. Окреслено форми реалізації накопичувальної пенсійної системи, серед яких особливе місце посідає діяльність недержавних пенсійних фондів, які цілеорієнтовані на інвестування зібраних добровільних пенсійних внесків для підвищення соціальних стандартів громадян у разі настання пенсійного віку. Саме через систему недержавного пенсійного забезпечення реалізується принцип власної відповідальності за формування власних пенсійних доходів та забезпечують тісний зв'язок між трудовим внеском громадянина та його рівнем життя у пенсійному віці. Це доповнило наукову аргументацію спрямованості пропозицій щодо активізації розвитку НСПЗ в Україні.

4. Аналіз стану пенсійного забезпечення населення України в розрізі демографічних та економічних факторів впливу засвідчив, що впродовж періоду дослідження спостерігається скорочення чисельності економічно активного населення на 1,435 млн осіб, при цьому рівень безробіття серед нього – 8,6 %, що відбулося за рахунок природної депопуляції, міграції економічно активного населення. Зазначено, що відбувається нагромадження негативних тенденцій, у тому числі за рахунок специфічних чинників, серед яких тимчасова окупація частини території України, військові дії, низький рівень життя, що в підсумку посилює тенденції відтоку населення за кордон та трудової міграції. Пенсіонерів станом на кінець 2018 року було майже 11,5 млн осіб. Вказано, що через зниження чисельності економічно активного населення та різкий спад народжуваності, тягар на економічно активне населення із забезпечення пенсіями пенсіонерів буде посилюватися з кожним роком.

5. Кількісний вимір тенденцій розвитку недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення засвідчив, що відбувається консолідація ринку недержавного пенсійного забезпечення. Позитивними тенденціями є зростання пенсійних внесків на 274 млн грн, збільшення пенсійних виплат – на 390,3 млн грн та суттєве нарощення пенсійних активів – на 1163 млн грн. Водночас встановлено тенденцію до скорочення кількості установ впродовж періоду дослідження (з 72 у 2015 році до 61 у 2019 році). Насьогодні недержавна пенсійна система не є фактором підвищення соціальних стандартів життя пенсіонерів та не впливає на розмір їхніх пенсійних доходів. Це зумовлено низьким рівнем доходів громадян, які не дають можливості створити власний пенсійний рахунок у НПФ. Негативним фактором впливу на динаміку розвитку НПЗ є відсутність дієвої системи захисту прав споживачів пенсійних послуг, невпорядкованість та фрагментарність державного регулювання діяльності суб'єктів ринку пенсійних послуг, незадовільний рівень розвитку відповідної інфраструктури та недостатня фінансова грамотність населення тощо.

6. Систематизація законодавчих актів і законодавчих ініціатив щодо запровадження НСЗДПС засвідчила наявність певних принципових недоліків, зокрема: невизначеність процедур запровадження другого рівня пенсійної системи та відсутність спеціального закону України, що регулює її розвиток. Запропоновано прийняття Малого пенсійного кодексу, де чітко мають бути прописані: структура багаторівневої пенсійної системи, загальні принципи, засади й механізми функціонування системи пенсійного забезпечення, види пенсійного забезпечення, порядок призначення, перерахунку й виплати пенсій з усіх рівнів, принципи встановлення права такі види виплат; права, обов'язки і відповідальність усіх суб'єктів пенсійних відносин.

7. Визначено стратегічні орієнтири розвитку та забезпечення ефективності функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення як складної, відкритої, адаптивної системи, серед яких: реформування нормативно-правового середовища, розбудова дієвої інституційної інфраструктури, формування інституту довіри на основі масштабної інформаційно-просвітницької кампанії, програм фінансової

грамотності, запровадження обов'язкової професійної пенсійної системи; створення інформаційно-розрахункових центрів тощо. Обґрунтовано змістовні характеристики механізму розвитку НСПЗ, концепт якого ґрунтується на принципах мультикритеріальності та економічної раціональності, дія якого спрямована на формування сприятливих умов для її функціонування.

Обґрунтовано комплекс заходів, які дозволять підвищити соціальні стандарти та примножити пенсійні доходи громадян у межах накопичувальної системи пенсійного забезпечення, серед яких: збільшення пенсійного віку до 65 років з усуненням гендерної диференціації, створення системи протидії віковій дискримінації з боку роботодавців, запровадження стимулів для найму працівників старшого віку, впровадження програми захисту зайнятості старших людей, формування системи стимулів до збільшення розмірів пенсійних внесків, оновлення вимог до внесків власників індивідуальних пенсійних планів, встановлення обмежень для раннього виходу на пенсію та отримання професійних пільгових пенсій, формування дієвої системи захисту вартості пенсійних нагромаджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Федина В. В. Зарубіжний досвід пенсійних реформувань у контексті розвитку фінансового ринку України. *Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів*: монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. С. 383-396. (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 45). (0,63 друк. арк.).

2. Kuzheliev M., Fedyna V. Assessment of the efficiency of the national pension framework as a priority directive of the socio-economic policy of the state. *Innovations In Science: The Challenges Of Our Time*: collective monograph. Hamilton: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. Pp. 280-291. (0,87 друк. арк.). *Особистий внесок авторки: здійснено оцінку ефективності національної системи пенсійного забезпечення*. (0,47 друк. арк.).

3. Pobocha K. P., Fedyna V. V. Institutional principles of the funded pension system implementation. *Business Risk in Changing Dynamics of Global Village 2*: monograph / Edited by Nataliia Marynenko, Pradeep Kumar, Iryna Kramar. Nysa: Publishing Office University of Applied Sciences in Nysa, 2019. Pp. 253-261. (0,74 друк. арк.). *Особистий внесок авторки: окреслено інституційні чинники формування накопичувальної системи пенсійного страхування*. (0,44 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних:

4. Федина В. В., Рудніцький О. В. Особливості пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі суспільно-економічного розвитку. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 299-307. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znprnudps_2011_2_30.pdf. (дата звернення: 01.03.2021) [фахове видання]. (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок*

авторки: визначено проблеми проведення пенсійної реформи та шляхи їх вирішення. (0,4 друк. арк.).

5. Федина В. В. Фінансова грамотність населення у процесі пенсійної реформи. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 3(62). С. 177-182. [фахове видання]. (0,32 друк. арк.).

6. Федина В. В. Проблемні питання реформування пенсійної системи України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2017. № 25. Ч. 2. С. 128-131. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,59 друк. арк.).

7. Федина В. В. Гендерні аспекти у сфері пенсійного забезпечення України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 18. С. 501-505. [фахове видання; міжн. наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,47 друк. арк.).

8. **Федина В. В.**, Саламаха Ю. В. Недержавні пенсійні фонди і страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2017. Вип. 27. С. 85-89. [фахове видання; міжн. наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,58 друк. арк.). *Особистий внесок авторки: здійснено аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів як суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.* (0,3 друк. арк.).

9. Федина В. В. Місце пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2019. № 4. С. 130-136. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys*]. (0,66 друк. арк.).

10. Федина В. В. Управління активами недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 118-123. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.118. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar*]. (0,85 друк. арк.).

11. Федина В. В. Демографічні та економічні передумови впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 4. С. 115-123. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar*]. (0,75 друк. арк.).

12. Побоча К., **Федина В.** Пенсійна реформа в Україні очима молоді. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 2 (21). С. 201-209. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19pkpuom.pdf>. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *ProQuest LLC (ULRICHSWEB Global Serials Directory); Index Copernicus*]. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок авторки: висвітлено ставлення молоді до накопичувальної пенсійної системи.* (0,25 д. а).

13. Онишко С. В., **Федина В. В.** Теоретичні підходи до визначення сутнісної характеристики накопичувальної складової пенсійного забезпечення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 18(46). С. 79-84. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,47 друк. арк.). *Особистий внесок*

авторки: ідентифіковано накопичувальну складову пенсійної системи. (0,23 друк. арк.).

14. Fedina V. V. Die demographischen Voraussetzungen der Rentenrenewierung. *International Scientific Journal «Internauka»*. 2017. № 10(32). S. 106-109. [Міжнародні наукометричні бази: *Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor*]. (0,63 друк. арк.).

Статті у виданнях інших держав:

15. Федина В. В., Кужелев М. О. Аналіз законодавчих ініціатив щодо накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. *International Academy of Science and Higher Education/ London*, 2017. Р. 33-38. (0,63 друк. арк.). Особистий внесок авторки: здійснено аналіз законопроектів щодо накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування,. (0,33 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

16. Федина В. В. Розвиток накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування. *Розвиток наукових досліджень 2007*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 26-28 листопада 2007 р. Полтава: Вид-во «ІнтрГрафіка», 2007. Т. 13. С. 44-47. (0,17 друк. арк.).

17. Федина В. В. Створення та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Фінансові ринки та інститути*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 грудня 2007 р.: у 2 т. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. Т. 2. С. 139-141. (0,11 друк. арк.).

18. Федина В. В. Генезис пенсійного страхування. *Бюджетно-податкові чинники активізації розвитку фінансових ринків та фінансового посередництва*: матеріали наук.-практ. конф., 27-28 березня 2008 р. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. С. 178-179. (0,1 друк. арк.).

19. Федина В. В. Сутність накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Розвиток наукової думки – 2008*: зб. матеріалів наук.-практ. конф., 10 жовтня 2008 р. Миколаїв: НУК, 2008. С. 157-160. (0,15 друк. арк.).

20. Федина В. В. Місце НПФ в концепції подальшого проведення пенсійної реформи. *Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік*: матеріали наук.-практ. конф. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. Ч. 1. С. 543-545. (0,12 друк. арк.).

21. Федина В. В. Механізм створення професійної пенсійної системи. *Економічні виклики сучасності: шляхи розв'язання та новітні перспективи*: матеріали Всеукр. теор.-практ. конф., 9-10 грудня 2011 р. Дніпропетровськ: «Наукова економічна організація «Перспектива»», 2011. С. 20-21. (0,29 друк. арк.).

22. Федина В., Михалевич А. Пенсійні облігації як інновації в соціальній сфері. *Формування економіки знань як базису інформаційного суспільства*: матеріали II Міжнар. наук. семінару, 10-13 грудня 2016 р. м. Прага, Чеська

Республіка, 2016. С. 95-98. (0,14 друк. арк.). *Особистий внесок авторки: розкрито сутність пенсійних облигацій та визначено основні переваги запровадження їх в обіг.* (0,07 друк. арк.).

23. Федина В. В. Вплив урядової політики на вибір напряму розвитку пенсійної системи України. *Фінансове регулювання зрушень в економіці України*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Мукачево: МДУ, 2017. С. 93-95. (0,17 друк. арк.).

24. Федина В. В. Недержавні пенсійні фонди як суб'єкти накопичувальної складової системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 27-31 березня 2017 р. Ірпінь: УДФСУ. С. 271-275. (0,18 друк. арк.).

25. Федина В. В. Використання досвіду ОЕСР для вдосконалення пенсійної політики України. *Фінансове регулювання зрушень у економіці України*: зб. тез доп. уч. III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 20 березня 2019 р. Мукачево: МДУ, 2019. С. 245-247. (0,14 друк. арк.).

26. Федина В. В. Мотивація роботодавців щодо створення і розвитку недержавних пенсійних фондів. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам. проф. Л. Л. Тарангул. м. Ірпінь, 20-22 березня 2019 р. Ірпінь, 2019. С. 147-149. (0,14 друк. арк.).

27. Федина В. В. Світові тенденції розвитку багаторівневих пенсійних систем. *Сучасний рух науки*: тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. інт.-конф, 4-5 квітня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 1217-1221. (0,18 друк. арк.).

28. Федина В. В. Зарубіжний досвід інвестування пенсійних заощаджень в інфраструктурні проекти. *Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів*: зб. матеріалів, присвяч. 50-річчю факультету екон. та мен. ДонНТУ. 13-14 травня 2019 р. Покровськ: ДонНТУ, 2019. С. 189-191. (0,14 друк. арк.).

29. Федина В. В. Тенденції розвитку пенсійних систем другого рівня в країнах Центральної та Східної Європи. *Актуальні проблеми менеджменту, фінансів та публічного управління в сучасних глобалізаційних процесах*: зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 19 березня 2020 р. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2020. С. 313-315. (0,61 друк. арк.).

30. Федина В. В. Нова ідеологія накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 26-27 березня 2020 р. Ірпінь, 2020. С. 147-149. (0,11 друк. арк.).

31. Федина В. В. Використання потенціалу державного впливу на активізацію накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки*: зб. тез Міжнародного податкового конгресу, 3 грудня 2020 р. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 121-123. (0,13 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Федина В. В. Розвиток накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Національний університет «Чернігівська політехніка», Чернігів, 2021.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних основ розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Розвинуто наукові погляди на економічну природу пенсійного забезпечення. Поглиблено теоретичні основи структуризації пенсійної системи, надано змістовно-функціональну характеристику накопичувальній складовій системи пенсійного забезпечення як оновленої парадигми соціальних гарантій, досліджено еволюцію недержавного пенсійного забезпечення в процесі реформування пенсійної системи.

Здійснено оцінку рівня пенсійного забезпечення громадян України у контексті впливу демографічних та економічних чинників. Проаналізовано сучасний стан та ефективність недержавної накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні. Охарактеризовано нормативно-правове поле становлення і функціонування такої системи.

Визначено головні орієнтири концептуального обґрунтування розвитку та ефективності системи пенсійного забезпечення. Запропоновано напрями посилення взаємозв'язку між рівнями пенсійної системи України через використання фінансових ресурсів накопичувальної системи пенсійного страхування. Розроблено пропозиції щодо інструментів впливу держави на активізацію розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, пенсійне страхування, система пенсійного забезпечення, солідарна пенсійна система, пенсійний захист, накопичувальна система пенсійного забезпечення, недержавні пенсійні фонди.

АННОТАЦИЯ

Федина В. В. Развитие накопительной системы пенсионного обеспечения в Украине. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. Национальный университет «Черниговская политехника», Чернигов, 2021.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических основ развития накопительной системы пенсионного обеспечения. Развита научные взгляды на экономическую природу пенсионного обеспечения. Охарактеризованы теоретические основы структуризации пенсионной системы, предоставлено содержательно-функциональную характеристику накопительной составляющей системы пенсионного обеспечения как обновленной парадигмы социальных гарантий, исследована эволюция негосударственного пенсионного обеспечения в процессе реформирования пенсионной системы.

В работе аргументировано необходимость стратегического проектирования развития НСПЗ. Обосновано теоретический контур процедур выбора стратегических альтернатив развития накопительной системы пенсионного обеспечения, который базируется на принципах целевого и функционального управления.

Систематизированы ключевые факторы, обуславливающие перспективы и динамику развития системы накопительного пенсионного обеспечения, а также определяют поле возможностей ее трансформации ради приумножения пенсионных накоплений граждан.

Осуществлена оценка уровня пенсионного обеспечения граждан Украины в контексте влияния демографических и экономических факторов. Проанализировано современное состояние и эффективность негосударственной накопительной системы пенсионного обеспечения Украины. Установлено, что изменение численности и возрастной структуры населения страны, снижение доли ее экономически активной части, сокращение плательщиков ЕСВ на фоне наращивания нагрузки на ПФУ обуславливает необходимость расширения источников финансирования пенсионных выплат, в том числе за счет накопительной составляющей. Выявлено, что накопительная система пенсионного обеспечения формируется под влиянием совокупности политических, правовых, экономических и социокультурных факторов. Охарактеризовано нормативно-правовую базу становления и функционирования накопительной системы пенсионного страхования.

Определены главные ориентиры концептуального обоснования развития и эффективности системы пенсионного обеспечения. Предложены направления усиления взаимосвязи между уровнями пенсионной системы Украины из-за использования финансовых ресурсов накопительной системы пенсионного страхования. Разработаны предложения по модернизации государственных регуляторных инструментов на активизацию развития накопительной системы пенсионного обеспечения.

Предложено принятие Малого пенсионного кодекса, где четко должны быть прописаны: структура многоуровневой пенсионной системы, общие принципы, принципы и механизмы функционирования системы пенсионного обеспечения, виды пенсионного обеспечения, порядок назначения, перерасчета и выплаты пенсий из всех уровней, принципы установления права такие виды выплат; права, обязанности и ответственность всех субъектов пенсионных отношений. В работе были выделены и обоснованы стратегические доминанты обеспечения роста накопительной системы пенсионного обеспечения в условиях имеющихся ограничений и практических возможностей.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, пенсионное страхование, система пенсионного обеспечения, солидарная пенсионная система, пенсионный защиту, накопительная система пенсионного обеспечения, негосударственные пенсионные фонды.

SUMMARY

Fedyna V. V. Development of the accumulative pension system in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for a PhD Degree in Economics, specialty 08.00.08 – money, finance and credit. Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, 2021.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical bases of development of accumulative system of pension provision. Scientific views on the economic nature of pensions are developed. The theoretical foundations of structuring the pension system are considered. The substantive and functional characteristics of the accumulative component of the pension system as an updated paradigm of social guarantees are provided. The evolution of private pension provision in the process of reforming the pension system has been studied.

The assessment of the level of pension provision of the citizens of Ukraine in the context of the influence of demographic and economic factors was carried out. The current state and efficiency of the non-state accumulative pension system in Ukraine are analyzed. The normative-legal field of formation and functioning of such system is characterized.

The main guidelines of the conceptual substantiation of the development and efficiency of the pension system are determined. The directions of strengthening the interconnection between the levels of the pension system of Ukraine through the use of financial resources of the accumulative pension insurance system are proposed. Proposals have been developed for instruments to influence the state to intensify the development of the funded pension system. To assess the development of the funded pension system, a comprehensive forecasting model based on exponential forecasting is built, taking into account crisis economic trends and approximate terms of recovery of the level and growth rate of Ukraine's economy.

Key words: social protection, social security, pension insurance, pension system, solidary pension system, pension protection, accumulative pension system, private pension funds.unds.